

WYBRANE ASPEKTY BILANSOWEGO I PODATKOWEGO UJĘCIA AMORTYZACJI ŚRODKÓW TRWAŁYCH

GRAŻYNA MICHALCZUK*

1. WSTĘP

W warunkach gospodarki rynkowej niezbędne jest ciągle doskonalenie systemów zarządzania, które uwarunkowane są podejmowaniem wielu trafnych decyzji ekonomicznych na różnych szczeblach działalności przedsiębiorstwa, w tym decyzji dotyczących kształtowania wyniku finansowego. Jest to zagadnienie szczególnie ważne, gdyż wynik finansowy determinuje zarówno bieżącą działalność przedsiębiorstwa, jak i opłacalność realizowanych przedsięwzięć rozwojowych.

Jednym z istotnych elementów kształtujących poziom wyniku finansowego w firmie jest amortyzacja. Jest ona specyficznym kosztem, który nie wiąże się w danym okresie z wydatkiem pieniężnym. Wynika to z tego, że zakup środków trwałych traktowany jest jako wydatek inwestycyjny. Odzyskiwanie zainwestowanych w niego kapitałów następuje stopniowo, w trakcie użytkowania środka trwałego, poprzez ujęcie w kosztach odpisów amortyzacyjnych [6, s. 69].

Istotą ekonomiczną amortyzacji jest proces stopniowego przeniesienia wartości zużytych środków trwałych. Amortyzacja w całości jest źródłem finansowania inwestycji odtworzeniowych, którym z reguły towarzyszy dążenie do modernizacji w ramach istniejących możliwości technicznych. Amortyzacja pełni trzy podstawowe funkcje, a mianowicie [5, s. 53]:

- miernika deprecjacji środków trwałych (funkcja umorzeniowa);
- elementu kosztów (funkcja kosztowa);
- narzędzia tworzenia odpisu pieniężnego na reprodukcję rozszerzoną środków trwałych (funkcja odtworzeniowa, określana też często jako funkcja finansowa).

Amortyzacja, mimo że nie tworzy bezpośrednich funduszy pieniężnych, a jedynie odzwierciedla zmianę form wartości w ruchu określonym środków trwałych, nadal jest traktowana jako ciągły proces odzyskiwania wydatków poniesionych na nabycie nowych lub też odtworzenie istniejących środków trwałych, co odzwierciedla funkcja finansowa amortyzacji. W funkcji kosztowej natomiast amortyzacja jako element kosztów własnych prowadzonej działalności ma wpływ na wielkość podatku dochodowego, a w konsekwencji na poziom zysku

* Dr Grażyna Michalczuk, Uniwersytet w Białymstoku.

netto. Dlatego przy planowaniu wyniku finansowego należy założyć, czy firma będzie dążyła do możliwie szybkiego zamortyzowania nakładów poniesionych na środki trwałe, czego konsekwencją w początkowym okresie będzie niższy zysk, czy też ważniejsze z punktu widzenia zarządzania finansami firmy będzie wykazanie wyższych zysków przy rozłożeniu amortyzacji na dłuższy okres [7, s. 60].

W Polsce występuje dualizm systemów amortyzowania majątku trwałego. Do celów bilansowych mają zastosowanie przepisy ujęte w ustawie o rachunkowości [10], natomiast do celów podatkowych przepisy zawarte w ustawach podatkowych [8; 9]. Konsekwencją wymienionych przepisów jest odmienny poziom kosztów do celów bilansowych oraz podatkowych, a także konieczność ujmowania w ewidencji tych różniących się stanów (prowadzenie analityki związanej z ustaleniem kosztu podatkowego i bilansowego).

2. AMORTYZACJA WEDŁUG PRAWA BILANSOWEGO

Ustawa o rachunkowości definiuje *środki trwałe*, jako rzeczowe aktywa trwałe i zrównane z nimi o przewidywanym okresie ekonomicznej użyteczności dłuższym niż rok, kompletne i zdatne do użytku oraz przeznaczone do używania na własne potrzeby jednostki obejmujące [3, s. 18]:

- nieruchomości, w tym grunty, prawo użytkowania wieczystego gruntów, budynki i budowle, będące odrębną własnością lokale, spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego oraz spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego;
- maszyny, urządzenia, środki transportu i inne rzeczy;
- ulepszenia w obcych środkach trwałych;
- inwentarz żywy.

Powyższa definicja środków trwałych została wyodrębniona z punktu widzenia ekonomicznego, czyli istotą jej jest nie własność lub współwłasność obiektu, jak to ma miejsce w kryterium formalnoprawnym, ale wykorzystanie obiektu na potrzeby prowadzonej działalności, niezależnie od prawa własności.

Ustawa o rachunkowości określa obowiązek amortyzowania środków trwałych. Podstawę dokonywania odpisów amortyzacyjnych stanowi samodzielnie opracowany przez jednostkę aktualny plan amortyzacyjny, który określa stawki i kwoty rocznych odpisów poszczególnych środków trwałych. Amortyzacja planowa odzwierciedla normalne zużycie środków trwałych i obciąża koszty działalności [2, s. 24].

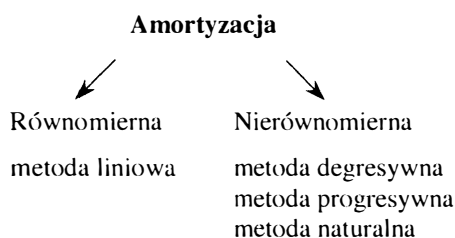
Jednostka gospodarcza odpisów amortyzacyjnych dokonuje drogą systematycznego, planowanego rozłożenia wartości początkowej środka trwałego na ustalony okres amortyzacji. Rozpoczęcie amortyzacji następuje nie wcześniej niż po przyjęciu środka trwałego do użytkowania a zakończenie następuje nie później niż z chwilą zrównania odpisów z wartością początkową środka bądź też przeznaczeniem go do likwidacji, sprzedaży lub stwierdzenia jego niedoboru.

Zgodnie z prawem bilansowym przy ustalaniu okresu amortyzacji i rocznej stawki amortyzacyjnej uwzględnia się okres ekonomicznej użyteczności środka trwałego, na co ma wpływ [10, art. 32]:

- liczba zmian, na których pracuje środek trwały;
- tempo postępu techniczno-ekonomicznego;
- wydajność środka trwałego wyrażona liczbą jego godzin pracy, liczbą wytworzonych produktów lub innym miernikiem;
- prawne lub inne ograniczenia czasu używania środka trwałego;
- przewidywana przy likwidacji wartość sprzedaży netto istotnej pozostałości środka trwałego.

Poprawność przyjętych do planu amortyzacji okresów używania i innych danych powinna być przez jednostkę okresowo weryfikowana w celu korekty rocznych stawek i kwot odpisów amortyzacyjnych.

Znowelizowana ustawa o rachunkowości dopuszcza możliwość stosowania różnych metod amortyzacji w zależności od indywidualnych potrzeb, kierując się przy wyborze zasadą ostrożnej wyceny. Nie ma również ograniczeń co do rodzaju środków trwałych, dla których mogą być stosowane wybrane przez jednostkę metody amortyzacji. Każda jednostka ma do wyboru kilka metod dokonywania odpisów amortyzacyjnych, które ilustruje rysunek 1.

Rys. 1. Metody amortyzacji bilansowej

Źródło: opracowanie własne.

Ustawa o rachunkowości w odniesieniu do środków trwałych o niskiej jednostkowej wartości początkowej przewiduje możliwość amortyzowania w sposób uproszczony poprzez dokonanie odpisu od całej grupy obiektów zbliżonych rodzajem i przeznaczeniem np. meble, odzież roboczą – jednorazowe odpisanie wartości początkowej takich obiektów.

3. AMORTYZACJA WEDŁUG PRAWA PODATKOWEGO

Amortyzacja jako element kosztów wpływających na podstawę opodatkowania znajduje swoje odzwierciedlenie w przepisach o podatku dochodowym [9]. Przepisy ustawy nie zawierają definicji sensu stricto środka trwałego, natomiast określają, które środki trwałe podlegają amortyzacji. Według przepisów prawa

podatkowego amortyzacji podlegają stanowiące własność lub współwłasność podatnika, nabyte lub wytworzone we własnym zakresie kompletne i zdatne do użytku w dniu przyjęcia do użytkowania [1, s. 24]:

- budynki, budowle oraz lokale będące odrębną własnością;
- maszyny, urządzenia i środki transportu;
- inne przedmioty o przewidywanym okresie użytkowania dłuższym niż rok, wykorzystywane przez podatnika na potrzeby związane z prowadzoną przez niego działalnością gospodarczą albo oddane do używania na podstawie umowy najmu dzierżawy lub innej umowy o podobnym charakterze, zwane środkami trwałymi.

Zgodnie z przepisami podatkowymi, odpisów amortyzacyjnych od środków trwałych dokonuje się przy zastosowaniu stawek określonych w wykazie rocznych stawek amortyzacyjnych. Stawki te są obowiązujące dla celów podatkowych w odniesieniu do środków trwałych o wartości początkowej wyższej od 3500 zł. Dla środków trwałych o wartości równej lub niższej od tej kwoty granicznej mogą być zastosowane stawki z wykazu lub można dokonać odpisu amortyzacyjnego, jednorazowo odpisując całość wartości początkowej w miesiącu wydania tych środków do używania lub następnym.

Odpisów amortyzacyjnych dokonuje się od wartości początkowej poszczególnych środków trwałych w równych ratach co miesiąc, począwszy od pierwszego dnia miesiąca następującego po miesiącu, w którym środki trwałe przyjęto do użytkowania. Kosztami uzyskania przychodów są tylko odpisy amortyzacyjne dokonywane od środków trwałych, które zostały wprowadzone do ewidencji.

Dla celów podatkowych może być stosowana amortyzacja liniowa w odniesieniu do wszystkich grup środków trwałych. Prawo podatkowe daje również możliwość przy zastosowaniu amortyzacji liniowej podwyższenia lub obniżenia stawek podanych w wykazie za pomocą odpowiednich współczynników dla określonych grup środków trwałych określonych przepisami ustawy¹.

Przepisy podatkowe dają również możliwość dla używanych oraz ulepszonych środków trwałych nowo przyjętych do użytkowania w danej jednostce gospodarczej zastosowania stawek indywidualnych, które jednostka ustala samodzielnie, z tym że w odniesieniu do określonych grup środków trwałych przepisy podatkowe podają minimalne okresy dokonywania odpisów amortyzacyjnych [9].

Obok amortyzacji liniowej przepisy podatkowe dopuszczają metodę degresywną amortyzacji, jednak w odniesieniu do określonych grup środków trwałych, tzn. do maszyn i urządzeń zaliczonych do grupy 3–6 i 8 KŚT oraz środków transportu, z wyjątkiem samochodów osobowych, które nie posiadają homologacji producenta lub importera wymaganej dla samochodów innych niż osobowe oraz których dopuszczalna ładowność nie przekracza 500 kg. Metoda degresywna polega na amortyzowaniu poszczególnych środków trwałych przy wykorzy-

¹ Dla środków trwałych grup 3–6 i 8 (2 lata, gdy wartość początkowa nie przekracza 25 000 zł; 3 lata, gdy wartość początkowa wynosi 25 000–50 000 zł; 5 lat w pozostałym przypadkach), dla środków transportu 2,5 roku, dla budynków i budowli 10 lat.

staniu stawek podatkowych ujętych w wykazie, podwyższonych o współczynnik nie wyższy niż 2,0 lub 3,0². W pierwszym podatkowym roku ich używania przy zastosowaniu stawek podanych w wykazie podwyższonych o przyjęty współczynnik. W następnych latach podatkowych od wartości początkowej pomniejszonej o dotychczasowe odpisy amortyzacyjne, ustalonej na początek kolejnych lat ich używania. Począwszy od roku podatkowego, w którym tak określona roczna kwota amortyzacji miałyby być niższa od rocznej kwoty amortyzacji obliczonej przy zastosowaniu metody liniowej, podatnicy dokonują odpisów zgodnie z założeniami amortyzacji liniowej.

4. AMORTYZACJA PODATKOWA A AMORTYZACJA BILANSOWA – PORÓWNANIE

Analiza przedstawionych uregulowań dotyczących amortyzacji bilansowej oraz amortyzacji podatkowej pozwala na wyodrębnienie zasadniczych różnic dotyczących problematyki amorty przepisach. Należy wskazać na następujące zasadnicze różnice między tymi dwoma uregulowaniami [4, s. 58–154]:

1. Definicja środków trwałych:

- a) odmiennosc zakresu rzeczowego obu pojęć. Ustawa o rachunkowości zalicza do środków trwałych między innymi prawo użytkowania wieczystego gruntów, spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego oraz spółdzielcze prawo do lokalu użytkowego, gdy w świetle prawa podatkowego są to tytuły wartości niematerialnych i prawnych. Również w rozumieniu prawa bilansowego środkiem trwałym jest także inwentarz żywy, przeznaczony na własne potrzeby jednostki przez czas dłuższy niż rok, a przepisy podatkowe traktują ten składnik majątku jak materiał;
- b) ustawa o rachunkowości nie wymaga, aby obiekty stanowiły własność lub współwłasność jednostki, co z kolei mocno akcentują przepisy podatkowe. Istotą przyjętej przez prawo bilansowe definicji aktywów jest posiadanie kontroli nad zasobami majątkowymi zaliczanymi do środków trwałych;
- c) prawo bilansowe wyróżnia kategorię inwestycji długoterminowych do których zalicza się między innymi nieruchomości nabyte w celu osiągnięcia korzyści ekonomicznych wynikających z przyrostu ich wartości. Przepisy podatkowe natomiast niezależnie od celu nabycia nieruchomości traktują je jako środki trwałe;
- d) jednym z warunków zaliczania obiektu do środków trwałych według przepisów prawa bilansowego jest przekroczenie rocznego czasu użytkowania. Przepisy podatkowe natomiast rezygnują z tego wymogu

² Współczynnik 3.0 mogą zastosować podatnicy, których zakład położony jest na terenie gminy o szczególnym zagrożeniu wysokim bezrobociem strukturalnym albo w gminie zagrożonej recesją i degradacją społeczną, których wykaz na podstawie odrębnych przepisów ustala Rada Ministrów.

- w odniesieniu do: inwestycji w obcych środkach trwałych, budynków i budowli wybudowanych na cudzym gruncie oraz środków trwałych przeznaczonych w leasing;
- e) przepisy podatkowe wprowadzają kwotę graniczną³ wartości początkowej środka trwałego, której nieprzekroczenie daje jednostce możliwość niezaliczania danego składnika do środków trwałych. Takiej kwoty granicznej nie wprowadza prawo bilansowe;
 - f) regulacje podatkowe stanowią, że jeżeli jednostka nabędzie lub wytworzy we własnym zakresie środki trwałe o wartości początkowej nie przekraczającej kwoty granicznej określonej przepisami podatkowymi i ze względu na przewidywany przez nich okres używania równy lub krótszy niż rok nie zaliczy ich do środków trwałych, a faktyczny okres użytkowania przekroczy rok, to zobowiązana jest:
 - w pierwszym miesiącu następującym po miesiącu, w którym ten rok upłynął, zaliczyć te składniki do środków trwałych, przyjmując je do ewidencji w cenie nabycia lub koszcie wytworzenia;
 - zmniejszyć koszty uzyskania przychodów o różnicę między ceną nabycia lub kosztem wytworzenia a kwotą odpisów amortyzacyjnych przypadających na okres ich dotychczasowego używania przy zastosowaniu stawek amortyzacyjnych ujętych w wykazie;
 - wpłacić w terminie do 20 dnia tego miesiąca kwotę odsetek naliczonych od dnia zaliczenia do kosztów uzyskania przychodów wydatków na nabycie lub wytworzenie we własnym zakresie składników majątkowych do dnia, w którym ich okres używania przekroczył rok (odsetki wynoszą 0,1% za każdy dzień).

Przytoczone przepisy nie mają swojego odpowiednika w regulacjach ustawy o rachunkowości.

2. Pomiar wartości brutto środków trwałych:

- a) wartość brutto środków trwałych ustalana jest na poziomie:
 - ceny nabycia w sytuacji nabycia w drodze kupna;
 - kosztu wytworzenia w przypadku wytworzenia we własnym zakresie;
 - wartości rynkowej z dnia nabycia, w sytuacji nabycia w drodze spadku lub darowizny.

Zasadnicze różnice między ustalaniem wartości początkowej środków trwałych występują w przypadku jego nabycia w drodze kupna oraz wytworzenia we własnym zakresie. Dotyczą one możliwości uwzględniania w rachunku odliczeń z tytułu podatku akcyzowego oraz przychodów od zaciągniętych zobowiązań. Przepisy prawa bilansowego dają możliwość przy ustalaniu wartości początkowej odliczenia nie tylko podatku od towarów i usług (jak to ma miejsce w przepisach podatkowych), ale także podatku akcyzowego oraz przychodów z tytułu obsługi zobowiązań obejmujących otrzymane odsetki z ulokowanych na rachunku

³ Aktualnie kwota ta wynosi 3500 zł.

bankowym pożyczonych kwot. Wystąpienie wymienionych pozycji (podatku akcyzowego oraz przychodów od zaciągniętych zobowiązań) będzie miało wpływ na ustalenie różnej wartości brutto tego samego środka trwałego według przepisów podatkowych i przepisów ustawy o rachunkowości. W efekcie wpłynie to na różnicowanie wartości dokonywanych odpisów amortyzacyjnych i wystąpienia różnicy między wynikiem brutto księgowym a podstawą opodatkowania.

3. Odpisy amortyzacyjne:

- a) zakres umarzania (amortyzacji). Przepisy prawa bilansowego i prawa podatkowego różnicują zakres środków trwałych, od których nie dokonuje się odpisów umorzeniowych. Regulacje prawa bilansowego stanowią, że nie amortyzuje się gruntów z wyłączeniem gruntów służących wydobywaniu kopalin metodą odkrywkową, dzieł sztuki, eksponatów muzealnych i innych obiektów zaliczanych do inwestycji długoterminowych. Przepisy podatkowe natomiast rozszerzają zakres środków trwałych, które nie podlegają amortyzacji. Dotyczy to wszystkich gruntów niezależnie od ich przeznaczenia, jak też składników majątkowych, które nie są używane na skutek zaprzestania działalności, w której te składniki były używane;
- b) metody naliczania amortyzacji. Zgodnie z ustawą o rachunkowości jednostka może stosować różne metody amortyzacji (liniową, degresywną, progresywną, naturalną), których wybór uzależniony jest od oczekiwanego trybu uzyskiwania korzyści ekonomicznych. Przepisy prawa podatkowego natomiast dają możliwość zastosowania dwóch metod. Dla wszystkich środków trwałych metodę liniową oraz w odniesieniu do wybranych grup środków trwałych metodę degresywną;
- c) okres amortyzacji. Ustawa o rachunkowości daje możliwość określania we własnym zakresie stawek i kwot rocznych odpisów amortyzacyjnych na podstawie opracowanego w tym celu planu amortyzacyjnego. Również przyjęte okresy i stawki amortyzacji powinny być według prawa bilansowego okresowo weryfikowane przez jednostkę, powodując korektę odpisów dokonywanych w latach następnych. Z kolei według prawa podatkowego kosztem uzyskania przychodu są odpisy ustalane na bazie stawek amortyzacyjnych zamieszczonych w wykazie stanowiącym załącznik do przepisów podatkowych. Również przyjęte zasady amortyzacji, a więc metoda, okres amortyzacji i wysokość przyjętych stawek amortyzacyjnych obowiązują przez cały okres użytkowania obiektu;
- d) rozpoczęcie amortyzacji. Według przepisów prawa bilansowego następuje ona nie wcześniej niż po przyjęciu środka trwałego do używania, czyli istnieje możliwość rozpoczęcia dokonywania odpisów w miesiącu, w którym ten środek został przyjęty do użytkowania. Przepisy podatkowe zaś nie dają takiej możliwości i określają, że środki trwałe amortyzujemy od pierwszego dnia miesiąca następującego po miesiącu, w którym środek przyjęto do użytkowania.

Reasumując, możemy stwierdzić, iż prawo bilansowe daje dużą swobodę jednostkom w zakresie amortyzacji środków trwałych. Przede wszystkim rezygnuje się w tych przepisach ze sztywnych obowiązujących wszystkie podmioty stawek amortyzacyjnych na rzecz samodzielnego ich ustalania przez jednostkę oraz możliwość wyboru przez nią dowolnej metody amortyzacji. Przyjęcie przez firmę różniących się między sobą rozwiązań wynikających z prawa bilansowego i prawa podatkowego powoduje w praktyce konieczność posiadania dwóch dokumentów dotyczących ustalania odpisów amortyzacyjnych. Pierwszy to plan amortyzacji dla celów ujmowania amortyzacji w ewidencji księgowej. Drugi dokument to wyliczenia odpisów amortyzacyjnych na potrzeby prawa podatkowego. Dlatego w praktyce, o ile nie zabraniają tego przepisy prawa bilansowego, znaczna część jednostek stosuje w swojej praktyce dla celów bilansowych zasady amortyzacji określone przez przepisy prawa podatkowego. Chodzi o zmniejszenie obciążenia służb finansowo-księgowych, jakim jest oddzielne ustalanie planów amortyzacji bilansowej i podatkowej.

LITERATURA

1. *Amortyzacja podatkowa środków trwałych*, cz. I, „Buchalter” 2001, nr 24.
2. Gierusz B., *Podręcznik do samodzielnej nauki księgowania*, ODDK, Gdańsk 2001.
3. Gierusz J., *Zmiany w ustawie o rachunkowości 2001/2002*, ODDK, Gdańsk 2001.
4. Gierusz J., *Plan kont z komentarzem*, ODDK, Gdańsk 2001.
5. Hanisz R.N., *Amortyzacja jako źródło samofinansowania podmiotów gospodarczych*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej im. K. Adamieckiego nr 129, Katowice 1993.
6. Sojak S., *Rachunkowość zarządcza w warunkach inflacji*, TNOiK, Toruń 1997.
7. Stoga E., *Wykorzystanie metody degresywnej w amortyzacji*, Serwis FK 2001, nr 45.
8. Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych, Dz.U. z 2000 r. Nr 14; ostatnie zm. Dz.U. z 2001 r. Nr 134.
9. Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, Dz.U. z 2000 r. Nr 54; ostatnie zmiany Dz.U. z 2001 r. Nr 125.
10. Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. Nr 121; ostatnie zmiany Dz.U. z 2001 r. Nr 134.